

Lingwistyczne aspekty komunikacji językowej osób starszych

The linguistic aspects of the elderly people language communication

*Monika Stolarczyk-Zielonka
Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej,
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
ul. Obiży, 10-725 Olsztyn*

Abstrakt

The main purpose of the herein article is to describe the language and curiosity of the elderly people communication. This article presents basic biological, social and psychological changes occurring together with ageing and their impact on the elderly people linguistic attributions. All enclosed conclusions are supported by professional literature as well as by remarks coming from the field research carried out among people over 60 years old.

1. Wprowadzenie

Artykuł zachęca do zwrócenia uwagi na niedostrzegane do tej pory zagadnienie językoznawcze, jakim jest język i komunikacja językowa osób starszych. Dotychczasowe wysiłki uczonych, zajmujących się rozwojem języka i kompetencji komunikacyjnych, dotyczyły przede wszystkim najmłodszej grupy wiekowej, czyli dzieci. Dzięki licznym i wieloaspektowym badaniom w tym zakresie powstała obszerna literatura dotycząca omawianego zagadnienia.

W oparciu na niej możliwe jest uchwycenie pewnych zależności i etapów w rozwoju językowym dzieci, ale także zauważenie nieprawidłowości. Na tej podstawie istnieje szansa na ich szybkie dostrzeżenie i, w miarę możliwości, korygowanie.

Okres starości charakteryzuje się wieloma zmianami zachodzącymi w różnych sferach życia ludzkiego, co w konsekwencji prowadzi do zmian językowych i komunikacyjnych. Wyznaczenie określonych zależności może stać się pomocne w utrzymaniu dobrych kompetencji językowych przez ludzi starych. Należy także dodać, iż dorobek językoznawców dotyczący omawianego zagadnienia jest niezwykle skromny. Wszelkie informacje dotyczące starzenia się pochodzą ze źródeł psychologicznych, biologicznych bądź socjologicznych. Dopiero w oparciu na nich powstają nieliczne wnioski językoznawcze.

2. Biologiczne, psychiczne i społeczne aspekty starzenia się i ich oddziaływanie na język oraz kompetencje komunikacyjne

Komunikacja językowa należy do najważniejszych aspektów funkcjonowania ludzi w społeczeństwie. Składa się na nią szereg umiejętności, w tym intelektualnych (mówienie, rozumienie, czytanie itd.), których opanowanie i wysoki poziom wykształcenia gwarantuje efektywność zdarzeń komunikacyjnych zachodzących między ludźmi. Z doniosłej roli języka i komunikacji językowej w życiu człowieka zdawali sobie sprawę nie tylko językoznawcy, ale także badacze pozostający w kręgu innych specjalności, takich jak psychologia czy socjologia. Wiele uwagi skierowano więc w stronę badań nad rozwojem języka u dzieci w procesie ontogenezy. Wieloaspektowe eksperymenty w tym zakresie, przeprowadzone przez takich uczonych jak: Piaget, Wygotski, Łuria (Łuria 1976), poszerzyły wiedzę na temat nabywania języka i zdolności komunikacyjnych przez człowieka i stworzyły bogate zaplecze naukowo-badawcze. Na jego podstawie wiadomo, że język i kom-

petencje komunikacyjne są uwarunkowane przez szereg czynników społecznych, psychologicznych i biologicznych.

W ostatnich dziesięcioleciach w społeczeństwie odnotowuje się wzrastający odsetek ludzi starszych. W obliczu tego procesu demograficznego zasadnym wydaje się być zwrócenie uwagi na język i komunikację językową tej grupy osób.

Starzenie się jest nieuchronnym etapem życia każdego człowieka. „Człowiek rośnie i rozwija się przez jedną czwartą część swojego życia, a przez trzy czwarte – starzeje się” (Bromley 1969: 13). Proces starzenia się jest złożony i obejmuje każdą sferę ludzkiego funkcjonowania, należy więc domniemywać, że w konsekwencji także dotyka sferę językową.

Starzenie się dla wielu osób to przede wszystkim zmiany w fizjologii organizmu. W wieku starczym, podobnie zresztą jak i w dzieciństwie, dokonujące się zmiany biologiczne mają większe znaczenie i wpływ na funkcjonowanie człowieka, z tą jednak różnicą, że w dzieciństwie przyczyniają się do rozwoju jednostki, a w okresie starości mają charakter destrukcyjny. Jak podaje Stuart-Hamilton (2000: 21), „w okresie późnej dorosłości wszystkie ukryte zdolności do rozwoju zostały zrealizowane, pozostały jedynie późno działające możliwości degradacji”.

Czynnikiem, z którym wiąże się niewątpliwie okres starości jest pogarszający się stan zmysłów, takich jak wzrok, słuch oraz obniżające się sprawności motoryczne organizmu. Informacje dostarczane do mózgu za pośrednictwem tych zmysłów nie są już tak spójne, są mniej szczegółowe i ich dostarczanie zajmuje więcej czasu, niż u osób młodych. „Wyraźny ubytek w procesie percepcji wynika z faktu, iż stary umysł jest mniej biegły w scalaniu informacji sensorycznej w jedną spójną całość” (Stuart-Hamilton 2000: 34).

Wraz z wiekiem spada także ciężar mózgu, a co się z tym wiąże, zmniejsza się ilość komórek nerwowych odpowiedzialnych za efektywność i szybkość uczenia się. Ludzie starsi wolniej więc przyswajają nową wiedzę, wolniej zapamiętują, mają słabsze zdolności adaptacyjne. Wiek w znacznym stopniu oddziałuje również na pamięć, która jest niezbędnym czynnikiem funkcjonowania umysłowego. „Spadek liczby i sprawności neuronów odpowie-

działnych za zapamiętywanie i przetwarzanie nowych informacji oznacza, że fizyczny system pamięci jest nieustannie nastawiony na szwank” (Stuart-Hamilton: 113). Dzięki sprawnie działającym systemom pamięciowym możliwe jest uczenie się rzeczy nowych, przypominanie i odtwarzanie informacji przyswojonych już wcześniej. Jako że pamięć u ludzi w wieku powyżej sześćdziesięciu lat przejawia tendencję do pogarszania się, to konsekwencją tego faktu może być stopniowe obniżanie sprawności intelektualnych, w tym zdolności językowych i komunikacyjnych. Badania nad procesami pamięci w okresie starości pokazują, że pamięć bezpośrednia, czyli ta, która jest odpowiedzialna za przywoływanie treści znajdujących się w polu uwagi, zmniejsza swoje możliwości. Pamięć pośrednia natomiast wskazuje na to, że ludzie w wieku podeszłym mają problemy z odwoływaniem się do treści, rzeczy, wydarzeń, które przestały być obiektem ich rozważań. Bez większych trudności korzystają z wiedzy i doświadczenia, do których powracają myślami (por. Zych 1999).

W wieku starszym obserwuje się także inne trudności na poziomie językowym. Należy do nich zaliczyć zaburzenia mowy wywołwane przez różne czynniki, na przykład problemy ze słuchem, ale także zmiany zachodzące w mózgu. Narządy mowy są kontrolowane przez wiele jego sfer, uszkodzenie jakiegokolwiek z nich w wyniku choroby czy innego zdarzenia powoduje utrudnienia w procesie mówienia. Zaburzenia mowy mogą być rezultatem afazji mózgu. „Zaburzenia afatyczne są uszkodzeniami okolic mózgu spełniających funkcje intelektualne” (Maruszewski: 1970: 45). Jeden z rosyjskich uczonych, Łuria, zajmujący się obserwacją osób z afazją zauważył, że za schorzenie te odpowiada uszkodzenie słuchu fonematycznego, odpowiedzialnego za wszelkie czynności mowne. Kolejną przyczyną problemów komunikacyjnych osób starszych może być tak zwana słuchowa pamięć słowna, dzięki której możliwe jest zapamiętywanie słów i ich brzmienia, jak również jest niezbędna przy interpretowaniu mowy słyszanej. W przypadku wystąpienia zaburzeń afatycznych również mowa wewnętrzna, warunkująca produkowanie wypowiedzi nie spełnia swoich funkcji.

Jak wcześniej wspomniałam, skutkiem starzejącego się mózgu są różnego rodzaju choroby, w tym demencja starcza, inaczej zwana otępieniem. Demencja odnosi się wyłącznie do sfery psychicznej. Otępienie jest zespołem objawów zaburzeń procesów poznawczych obejmujących oprócz zaburzeń pamięci, deficyty różnych funkcji poznawczych, w tym mowy, zdolności rozpoznawania i identyfikacji ludzi i przedmiotów, ale także planowania i kontroli własnych zachowań. Obniżanie zdolności intelektualnych ma duże znaczenie dla komunikacji językowej osób starszych. Zaburzenia pamięci, zmiany w mózgu, liczne choroby w sposób destrukcyjny odbijają się na kompetencjach językowych, powodując problemy z mówieniem, formułowaniem myśli, mówieniem na określony temat, rozumieniem, a niejednokrotnie uniemożliwiają interakcje z otoczeniem.

Niektóre ze zmian następujących w wyniku starzenia się są nieuchronne. Na niektóre z nich można w określony sposób oddziaływać i, tym samym, spowalniać ich degradujące działanie. Nie mniej jednak potrzeba świadomości tych zmian oraz wiedzy na ich temat. W nielicznych pracach gerontologicznych rzadko i niewiele uwagi poświęca się wpływowi starzenia się na zdolności językowe, poza pobieżnymi stwierdzeniami dotyczącymi zmian w fizjologii mózgu.

Starzenie się przejawia się nie tylko w biologicznej sferze, ale także powoduje zmiany społeczne i psychiczne. Jedną z najbardziej widocznych oznak społecznego starzenia się jest wycofywanie się z aktywności zawodowej. Według niektórych ocen (GUS)¹, Polak przeciętnie przechodzi na emeryturę w wieku pięćdziesięciu siedmiu lat, mając przed sobą perspektywę co najmniej dwudziestu lat życia. Z momentem przejścia na emeryturę wiąże się wiele konsekwencji. Następuje ograniczenie kontaktów z innymi ludźmi, ograniczenie obowiązków, zmienia się styl życia. Niektórzy ludzie z uporem bronią się przed przejściem na emeryturę, obawiając się odseparowania i ograniczenia kontaktów ze społeczeństwem. Mimo to „wycofywanie z życia musi nastąpić, gdyż człowiek stary

¹ http://www.mpips.gov.pl/bip/download/Uzasadnienie_03_06.pdf [dostęp: 05.2009]

odczuwa brak sił fizycznych i intelektualnych” (Bromley 1969: 84). Rezultatem tego są najczęściej rzadsze kontakty z innymi ludźmi, co zmniejsza liczbę interakcji językowych. Słabnące związki z otoczeniem sprzyjają wykształceniu się postawy egocentrycznej przejawiającej się w zainteresowaniu tylko swoimi problemami, swoim życiem, traktowaniu swojego zdania jako jedynie słusznego. U osób starych pojawia się tak zwana mowa egocentryczna, dzięki której ludzie ci absorbują uwagę otoczenia, ale także sprowadzają je do własnej osoby.

Poprzez ograniczenie aktywności zawodowej umysł ludzki nie jest już zmuszany do intensywnego wysiłku intelektualnego. Odzwierciedla się to także w języku. Człowiek stary jest mniej efektywny w wyrażaniu się, obniża się poprawność wytwarzanych komunikatów, a także zmniejszają się zdolności do wzbogacania języka o nowe słowa i wyrażenia. Wiele słów zostaje zapomnianych i wychodzi z własnego słownika umysłowego. Słownik umysłowy to pewien zasób słów, których człowiek używa podczas codziennych operacji językowych. Aby dane słowo zostało odnalezione w słowniku umysłowym, człowiek potrzebuje bodźca z zewnątrz. Takim bodźcem jest widziany przedmiot czy też inne słowo. Zostają wtedy uruchomione informacje ortograficzne, fonologiczne i semantyczne, które są następnie sumowane. Wraz z wiekiem dostęp do owego słownika ulega pogorszeniu. Wiąże się to z obniżającymi się zdolnościami mózgu w przewodzeniu bodźców z zewnątrz, ale także ze zmniejszeniem się liczby dostarczanych bodźców.

W okresie starości następuje także wycofywanie się z życia kulturalnego, co prowadzi do zamykania się w kręgu własnych doświadczeń, rodzi się poczucie zacofania i frustracji. Człowiek stary czuje się zapomniany, odizolowany, samotny. Pod wpływem takiej sytuacji w ich zachowaniach komunikacyjnych wykształca się coś na wzór mowy egocentrycznej, która jako naturalne stadium rozwoju językowego pojawia się u dzieci. Celem owego zachowania jest chęć zwrócenia na siebie uwagi, organizacja własnego działania, ale także wypełnienie pustki w kontaktach interpersonalnych.

Wszystkie przytoczone powyżej przykłady oddziaływania wieku na zdolności językowe dotyczą tylko niektórych zagadnień związa-

nych z tematem i stanowią punkt wyjścia do bardziej szczegółowych i prowadzonych na większą skalę badań w tym zakresie.

Czasu starości nie należy traktować jako całkowitej degradacji jednostki. Jak wykazują badania (Bromley 1969: 128), ludzie którzy w okresie młodości i dorosłości dbali o swój rozwój i wykształcenie w okresie „późnej dorosłości” mają więcej cech świadczących o ich lepszym przystosowaniu do stawania się człowiekiem starym. Częściej niż inne osoby w tym wieku są zdolni dostrzec korzyści płynące z faktu bycia starym, umieją zachować zdolność do samodzielnego myślenia oraz dbają o swój rozwój intelektualny i duchowy.

Tajemniczy proces starzenia się nie jest jednoznaczny ze schodzeniem w ciemną dolinę; o wiele bardziej przypomina wspinanie się na ostatni szczyt, przed którym trzeba odłożyć zbędny bagaż. Oczywiście wspinaczka na szczyt jest męcząca. Jednak szczyt wiele również obiecuje: szeroki widok, który uzyskuje się tylko tam; inną perspektywę, spojrzenie na przebyta drogę, dystans do tego, co się za sobą pozostawiło; oddech, nowe widzenie, wolność od tego, co przygniata, być może nowe nastawienie do codzienności².

3. Analiza materiału badawczego

W tej części artykułu przedstawione zostaną wyniki ankiety przeprowadzonej wśród 100 osób powyżej 60. roku życia.

Celem badania polowego było spostrzeżenie zmian następujących w języku i kompetencjach komunikacyjnych osób starszych. Jako że język jest tworem społecznym, koniecznym wydało się badanie go w naturalnym środowisku jego użytkowników. Taki sposób zbierania materiału sprawił, że wnioski są bardziej wymierne i odzwierciedlają rzeczywisty stan języka oraz kompetencji komunikacyjnych seniorów.

² <http://www.bochenia.pl/na-lini-czasu/2009/maj/zlota/jesien-czy-staroc.html> [dostęp: 05.2009].

W celu zgromadzenia materiału badawczego przeprowadzone zostały badania polowe w różnych instytucjach skupiających osoby starsze. Były to domy opieki społecznej, domy spokojnej starości, kluby seniora oraz uniwersytet trzeciego wieku.

Ankieta (narzędzie badawcze) składała się z dwóch kategorii tematycznych, poruszających różne kwestie językowe. Pierwsza część dotyczyła zmian w języku i komunikacji językowej następujących wraz ze starzeniem się, druga zawierała pytania o leksykę.

3.1. Interpretacja wyników ankiety

Pierwszym z zaobserwowanych wniosków było spostrzeżenie różnic w sposobie komunikowania się osób młodych i starych. Respondenci, świadomi istnienia takich rozbieżności zauważyli że:

- zmienia się tempo mówienia (starszym osobom wypowiedź zajmuje więcej czasu niż młodym.);
- inna jest częstość mówienia (starsi w porównaniu z dziećmi i młodzieżą mówią mniej.);
- różny jest zasób wykorzystywanego słownictwa;
- różna jest kultura wypowiedzenia się (Kultura językowa osób starszych jest wyższa niż młodzieży.);
- zmniejsza się sprawność i efektywność w przekazywaniu informacji;
- młodzież wykorzystuje nowoczesne technologie ułatwiające kontakty interpersonalne, osoby starsze korzystają z nich sporadycznie.

Obok powyższych różnic istotnym wydaje się przedstawienie w tym miejscu trudności językowych, z jakimi spotykają się w codziennych interakcjach ludzie starzy. Do najistotniejszych należy zaliczyć:

- brak odpowiedniego zasobu leksykalnego, pozwalającego na swobodę w wyrażaniu swoich myśli i uczuć, ale co ważniejsze, niezbędne do nazywania nowych zjawisk i przedmiotów;

- brak zrozumienia komunikatów przez osoby młode, szczególnie w przypadku używania słów i wyrażeń przestarzałych;
- brak znajomości żargonu młodzieżowego;
- brak znajomości i nierozumienie słów obcego pochodzenia;
- w związku z pogarszającym się stanem pamięci zapominanie słów i kwestii, które chciało się powiedzieć;
- trudności komunikacyjne wynikające z pogarszającego się stanu zmysłów, słuchu, wzroku oraz gorszej sprawności motorycznej (zwłaszcza wykorzystywanej przy pisaniu), co zmniejsza poczucie komfortu w relacjach z innymi ludźmi, a to z kolei skutkuje ich ograniczaniem.
- brak wiedzy na temat nowych możliwości komunikacji z otoczeniem, np. za pomocą internetu.

Wykorzystując doświadczenie i wiedzę ankietowanych nagromadzoną na przestrzeni wielu lat życia, można prześledzić także różnice, jakie nastąpiły w języku polskim. Najbardziej odczuwalnymi, zdaniem badanych, są:

- obniżenie kultury kontaktów interpersonalnych, ze szczególnym akcentem położonym na relacje kobieta-mężczyzna, osoba starsza-osoba młoda;
- pojawienie się nadmiaru słów obcego pochodzenia i moda na zastępowanie nimi słów rdzennie polskich;
- brak dbałości o kulturę i poprawność językową, zwłaszcza w internecie;
- przekształcanie, upraszczanie i skracanie wyrazów języka polskiego, szczególnie zwrotów grzecznościowych, powitalnych, pożegnalnych;
- nadawanie osobom, przedmiotom, zjawiskom innych określeń, nazw;
- technicyzacja, ekonomizacja i informatyzacja języka polskiego wzrastająca wraz z rozwojem tych dziedzin.

Jako uzupełnienie poprzedniego wniosku należy dodać brak znajomości języków obcych przez osoby starsze. Problem ten przedstawia się następująco:

- 60% ankietowanych uczyło się w dzieciństwie i wczesnej młodości języka rosyjskiego, przy czym tylko 7% badanych deklaruje

zaawansowany poziom znajomości języka, 15% średniozaawansowany, a 38% – komunikatywny;

- 24% osób starszych nie deklaruje znajomości jakiegokolwiek języka obcego;
- 13% zaznacza, że zna język angielski, przy czym 5% operuje językiem w stopniu zaawansowanym, a 8% w stopniu komunikatywnym;
- 3% uczyło się języka niemieckiego, przy czym około 1% z grupy badanych zna go w stopniu zaawansowanym, reszta – w stopniu komunikatywnym³.

Kolejne pytanie dotyczyło form komunikacji interpersonalnej i zmian zachodzących na tym poziomie. Formy komunikacyjne to w tym rozumieniu mówienie, słuchanie i rozumienie oraz pisanie, a także wykorzystywanie różnych kanałów do przekazywania i wymiany informacji.

Dane z ankiety pozwoliły na uzyskanie następujących wniosków:

- wraz z wiekiem najczęściej następuje ograniczenie liczby kontaktów interpersonalnych, co może być skutkiem wycofywania się z aktywności zawodowej i społecznej⁴;
- u większości respondentów zachowania językowe ograniczają się jedynie do mówienia i słuchania, rzadziej wykorzystują pisemne formy kontaktu;
- w porównaniu do młodzieży i osób aktywnych zawodowo, osoby starsze korzystają z mniejszego spektrum możliwości kontaktów interpersonalnych. Rzadko wykorzystują nowe, na przykład, internetowe formy komunikacji międzyludzkiej.

Kolejna z analizowanych kategorii – leksyka i frazeologia – wzbogaciła rozważania na temat języka osób starszych o nowe

³ Dane te zostały uzyskane na podstawie subiektywnych odczuć osób ankietowanych i nie były sprawdzane na podstawie testów kompetencji.

⁴ Konsekwencją niedostatku kontaktów z otoczeniem jest „mówienie do siebie”. Ten typ zachowania przypomina mowę zewnętrzną u dzieci, które za jej pomocą organizują sobie swoją przestrzeń i działanie. Można więc domniemywać, iż podobnie ludzie starzy działając w jakimś określonym kierunku jednocześnie mówią chcąc ułatwić działanie.

wnioski. Jedno z pytań w niej zawartych dotyczyło znajomości słów obcego pochodzenia. W grupie podanych słów znalazły się: *abdykacja, abolicja, elektorat, e-mail, hipochondria, inflacja, kosmopolityzm, lifting, make-up, marketing, on-line, public relations, racjonalizm*. Były to słowa wybrane losowo ze słownika wyrazów obcych. Zadaniem ankietowanych było wytłumaczenie ich znaczenia i zapisanie go. Na tej podstawie oceniana była trafność rozumienia podanych leksemów. W tabeli zamieszczonej na kolejnej stronie artykułu, w prawej kolumnie został podany procent prawidłowych interpretacji na sto osób. Dla porównania podobny eksperyment został przeprowadzony w grupie osób młodych. Dzięki temu możliwe stało się skonfrontowanie omawianej kompetencji w dwóch ant agonicznych grupach. Poziom rozumienia słów obcego pochodzenia rozkładał się następująco:

Wyniki ankiety nt. znajomości znaczenia słów obcego pochodzenia w grupie seniorów

słowo	trafne interpretacje
abdykacja	69%
abolicja	6%
elektorat	38%
e-mail	14%
hipochondria	23%
inflacja	22%
kosmopolityzm	12%
lifting	35%
make-up	36%
marketing	22%
on-line	6%
public relations	18%
racjonalizm	35%

Układ procentowy przykładów zamieszczonych w powyższej tabeli informuje, że stopień znajomości słów obcego pochodzenia u seniorów jest niski. Wniosek ten potwierdza wcześniejsze spostrzeżenia dotyczące trudności komunikacyjnych oraz znajomości języków obcych.

Wyniki ankiety nt. znajomości znaczenia słów obcego pochodzenia w grupie młodzieży

słowo	trafne interpretacje
abdykacja	81%
abolicja	11%
elektorat	65%
e-mail	98%
hipochondria	62%
inflacja	8%
kosmopolityzm	34%
lifting	57%
make-up	99%
marketing	57%
on-line	89%
public relations	57%
racjonalizm	75%

Jak ukazuje tabela, osoby młode w większym stopniu trafnie interpretują znaczenie słów obcego pochodzenia. Jest to zależne od lepszej znajomości języków obcych, dostępu do różnych źródeł informacyjnych oraz aktywnego uczestnictwa w procesie kształcenia. Osoby starsze dużo częściej dokonują interpretacji tych słów na podstawie różnego rodzaju podobieństw i analogii.

Brak znajomości słów obcego pochodzenia utrudnia rozumienie języka ojczystego. Ludzie starsi nie podejmują jednakże działań

mających na celu pokonanie tych barier komunikacyjnych, nie wykorzystują wiedzy innych i nie korzystają ze różnego rodzaju słowników. W rezultacie zdarza się, że seniorzy używają tych słów w nieprawidłowym kontekście lub w zmienionym znaczeniu.

Kolejnym omawianym aspektem była poprawność form leksykalnych. Wyniki badania zostaną przedstawione na stronie kolejnej.

Wyniki ankiety nt. poprawności form leksykalnych

Forma leksykalna	prawidłowe odpowiedzi	nieprawidłowe odpowiedzi
doktor ⁸ – doktór	30%	70%
dyrektor – derektor	65%	35%
pszczoła – przczoła	37%	63%
mężczyzna – męszczyzna – męszczyzna	46%	54%
kształt – krztałt	65%	35%
żołnierz – żołnieź – rżolniesz	74%	26%
wziąć – wzięć	26%	74%
ważyć – warzyć	82%	18%
przeklinać – pszeklinać	83%	17%

Zasadniczym celem powyższego badania było sprawdzenie znajomości reguł ortograficznych oraz poprawności podanych wyrazów. Charakterystycznym jest fakt, iż ortografia nie sprawia tak dużych problemów, jak wybór prawidłowej formy leksemu.

⁸ Pierwsza forma wyrazowa w tabeli jest formą zgodną z normą językową.

Wyniki ankiety nt. poprawności gramatycznej zwrotów frazeologicznych

Zwrot frazeologiczny	Forma prawidłowa	Forma nieprawidłowa
<i>Dreszcz przeszedł kogoś po plecach</i>	100%	0%
<i>Dreszcz przeszedł komuś po plecach</i>	100%	0%
<i>Rzucać się w oczy</i>	100%	0%
<i>Rzucać się w uszy</i>	47%	53%
<i>Slucham Panią?</i>	100%	0%
<i>Slucham Pani?</i>	100%	0%

Używając związków frazeologicznych, użytkownicy języka najczęściej nie zastanawiają się nad ich poprawnością gramatyczną, ponieważ figurują one w języku jako utrwalone formy, w związku z czym wydają się być zawsze prawidłowymi. Tymczasem w większości przypadków ludzie wykorzystują błędną wersję.

W przypadku pierwszym formą prawidłową jest *Dreszcz przeszedł komuś po plecach*. Druga forma jest prawidłowa tylko wtedy, gdy powiemy *Dreszcz przeszedł kogoś*. Błędną formę zwrotu frazeologicznego, czyli *Dreszcz przeszedł kogoś po plecach*, użyło 100% ankietowanych.

Podobnie w przypadku trzecim, prawidłową formą używaną, np. podczas rozmowy telefonicznej jest zwrot *Slucham Panią? Slucham Pani?* wyraża jedynie posłuszeństwo osoby słuchającej i tylko w takim przypadku jest zdaniem prawidłowym. Jest to konstrukcja czasownika z dopełniaczem. Dla okazania gotowości słuchania, tak jak to się dzieje w przypadku rozmowy telefonicznej, używa się konstrukcji z biernikiem: *Slucham Panią? W czym mogę pomóc?*

W przypadku drugim prawidłową i utrwaloną formą jest zwrot *Rzucać się w oczy*, czyli inaczej mówiąc – dać się zauważyć.

O uszach mówi się raczej, że coś się obilo o uszy lub wpadło w ucho. Trafność ocen w przypadku *Rzucać sie w oczy* wyniosła 100%, w przypadku *Rzucać sie w uszy* 47%.

4. Podsumowanie

Na podstawie ankiet uzupełnionych przez osoby starsze możliwe stało się stwierdzenie, że podobnie jak język dzieci w procesie ontogenezy, tak również język dorosłych podlega ewolucji wywołanej różnymi czynnikami społecznymi, biologicznymi czy psychicznymi. Inny jest tylko kierunek i intensywność tych zmian. U osób starszych przyczyniają się one do pogarszania kompetencji językowych i komunikacyjnych, u dzieci – do rozwoju.

Język jest zwierciadłem rzeczywistości. Tak jak zmienia się otaczający świat, tak język dostosowuje się do nowych potrzeb. Wymaga to od użytkowników języka aktywności w dostosowywaniu się do tychże zmian.

W ostatnich latach wiele mówi się na temat jakości życia seniorów. Pojęcie jakości traktowane jest bardzo szeroko i zawiera w sobie troskę o zdrowie, poczucie bezpieczeństwa, ale także zapewnienie godnego traktowania przez innych. Stosunkowo niedawno do listy tej dołączyły możliwości bycia kreatywnym oraz dbałość o wrażenia estetyczne.

Tak szerokie traktowanie zagadnienia godziwej starości nie uwzględnia jednak zagadnień związanych z językiem i komunikacją językową, która jest przecież nieodłącznym elementem społecznego funkcjonowania.

Bibliografia

- Bromley, D. B. 1969. *Psychologia starzenia się*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Gryzlo, H. 2009, *Złota jesień czy starość*. <http://www.bochenia.pl/na-lini-czasu/2009/maj/zlota/jesien-czy-staroc.html> [dostęp dnia: maj 2009]

- Dryll, I. 2006. *Zbyt wczesny fajrant: dezaktywacja zawodowa Polaków*.
http://www.mpips.gov.pl/bip/download/Uzasadnienie_03_06.pdf [dostęp dnia: maj 2009]
- Łuria, A. R. 1976. *Podstawy neuropsychologii*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Maruszewski, M. 1970. *Mowa a mózg. Zagadnienia neuropsychologiczne*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Stuart-Hamilton, I. 2000. *Psychologia starzenia się*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Zych, A. A. 1999. *Człowiek wobec starości: szkice z gerontologii społecznej*. Katowice: Wydawnictwo Śląsk.